

Pojam devširme u hrvatskoj i bosanskoj historiografiji

Meter, Monika

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:726515>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest
Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Monika Meter

**Pojam devširme u hrvatskoj i bosanskoj
historiografiji**

Završni rad

Zadar, 2021.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Pojam devširme u hrvatskoj i bosanskoj historiografiji

Završni rad

Student/ica:

Monika Meter

Mentor/ica:

Prof. dr. sc. Kristijan Juran

Zadar, 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Monika Meter**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Pojam devširme u hrvatskoj i bosanskoj historiografiji** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 15. lipnja 2021.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Obilježja devširme u Osmanskom Carstvu	4
2.1. Način prikupljanja devširme.....	4
2.2. Dobrovoljan pristup ili prisilna regrutacija?.....	6
2.3. Važnost devširme za društveno-političku strukturu Carstva.....	8
3. Pristup proučavanju devširme u suvremenoj historiografiji.....	9
3.1. Analiza monografija	9
3.2. Upotreba sintagme „danak u krvi“ u suvremenoj historiografiji.....	12
4. Prikaz devširme u školskim udžbenicima	13
4.1. Osmanlije u školskoj literaturi.....	13
4.2. Analiza devširme u udžbenicima povijesti.....	14
5. Prikaz devširme u suvremenim književnim djelima	17
5.1. Na Drini ćuprija	17
5.2. Ezan	18
6. Zaključak	20
7. Sažetak.....	22
8. Summary.....	23
9. Literatura	24
9.1. Popis analiziranih udžbenika	25
9.2. Internetski izvori.....	25

1. Uvod

Uspon Osmanskog Carstva, od male azijske države do moćne sile koja je svoju dominaciju nad širim euroazijskim prostorom uspostavila sredinom 16. stoljeća, obilježen je nizom različitih fenomena. Razdoblje klasičnog, odnosno zlatnog doba carstva, od njegova osnutka, pa sve do kraja 16. stoljeća, razdoblje je najvećeg prosperiteta, ekspanzije i uspona Osmanskog Carstva, pri čemu se ističe niz snažnih sultana koji su svojim mogućnostima i dominacijom na svjetskoj pozornici osigurali carstvu status sile, uz to osiguravajući međupovezanost s europskim državama. Upravo se takva dominacija može zahvaliti razrađenoj i složenoj strukturi osmanskog društva koje je svoje temelje nalazilo u administrativnom, religijskom i vojnom aparatu, pri čemu je stroga diferencijacija uloga i funkcija, temeljena na meritokratskim načelima, te podjela društva na *asker*, *ulemu* i *raju* omogućila carstvu visoku funkcionalnost u svakodnevnim aspektima života.¹

Uzrok za brzu i efikasnu teritorijalnu ekspanziju carstva u razdoblju ranog novog vijeka, zasigurno se pronalazi u profesionalnoj stajaćoj vojsci koja je, za razliku od europskih postrojbi tog doba, primarno sastavljenih od plemića koji se pozivaju po potrebi, bila moćna sila kojoj su se rijetki mogli suprotstaviti. S obzirom na potrebu velikog broja vojnika odanih sultanu koje carstvo nije moglo priskrbiti u dovoljnim količinama, sultan Murat I. (1362.-1389.) odlučuje stvoriti novi korpus sastavljen od vojnih zarobljenika, što će postati temelj devširme i janjičarskog korpusa, a koji će omogućiti pretvorbu carstva u svjetsku silu.² Devširma je obilježila Osmansko Carstvo kao najvažniji element vojne strukture, međutim, zbog niza kontradiktornih stajališta o samom tom pojmu i manjku konkretnih podataka o njezinom prikupljanju na području Hrvatske te Bosne i Hercegovine, ovaj rad fokusirat će se na prikazivanje devširme među historiografijama naroda zapadnih pokrajina carstva. Shodno tome, glavni cilj je na što detaljniji način objasniti nastanak devširme te gledišta koja prevladavaju u suvremenoj hrvatskoj i bosanskoj historiografiji, književnim djelima te školskim udžbenicima. Međutim, iako je naglasak rada na domaćoj historiografiji, prilikom analize monografija koristit će se i pojedini strani autori koji se ne fokusiraju na devširmu isključivo u hrvatskom i bosanskom kontekstu, pri čemu njihova djela omogućuju usporedbu među prikazima devširme u domaćim i stranim

¹ Pavić, 2014, 27.

² Isto, 58.

historiografijama, odnosno prikazuju sličnost devširme u Hrvatskoj i Bosni s ostalim dijelovima Carstva. Valja naglasiti kako su podaci o devširmi na spomenutim prostorima uvelike oblikovani subjektivnim perspektivama, a što se ogleda i u današnjim stavovima, zbog čega prikazane podatke treba promatrati s određenom distancom.

Strukturu rada činit će nekoliko glavnih poglavlja koja će proučavati odnose među stavovima i prikazima devširme koji prevladavaju među hrvatskim i bosanskohercegovačkim te stranim autorima, pri čemu će se naglasak staviti na način iznošenja konkretnih činjenica. Prije same analize i usporedbe, u radu će se prikazati temeljni elementi devširme, načini regrutacije, potrebne karakteristike i svi prostorno-vremenski elementi ključni za razumijevanje i shvaćanje samog fenomena, kao i isticanje njezine važnosti za cjelokupni tijek osmanske povijesti. Nadalje, iduće poglavlje odnosit će se na analiziranje prikazanih elemenata devširme kroz prizmu domaćih i stranih autora, pri čemu će se proučavati način pristupa opisu devširme i njezinim karakteristikama, odnosno proučit će se razina objektivnosti prilikom kritičkog osvrta na devširmu. Sljedeće poglavlje osvrnut će se na prikaz devširme ili danka u krvi u osnovnoškolskim i srednjoškolskim udžbenicima koji se koriste u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a među kojima prevladavaju određene razlike koje ovise o kolektivnoj i društvenoj svijesti o samoj devširmi. Na kraju, posljednji dio rada obuhvatit će osvrt na prikaz devširme u književnim djelima, gdje će se prikazati analiza romana Ive Andrića *Na Drini ćuprija* i romana Ivane Šojat *Ezan* kako bi se u potpunosti prikazao dualizam mišljenja u vrijednosnom sustavu i kontradiktornostima koje se vežu uz fenomen devširme.

Temeljnu literaturu korištenu u izradi ovog rada čini nekoliko nezaobilaznih monografija hrvatskih i bosanskohercegovačkih autora koje se bave osmanskom poviješću i utjecajem koji je ostavila na naše krajeve. Značajnu ulogu ima djelo Nenada Moaćanina *Turska Hrvatska* koje daje detaljan uvid u nastanak devširme i njezinu važnost u kontekstu janjičarskog korpusa, kao i opsežan opis poželjnih predispozicija dječaka. Nadalje, Mustafa Imamović je u svom djelu *Historija Bošnjaka* na sličan način kao i Moaćanin iznio osnovne elemente devširme, što omogućuje stvaranje korelacija među opisima pojedinih autora i dublje razumijevanje percepcije devširme. S obzirom na potrebu vršenja usporedbi među autorima, korišteno je i djelo Ive Andrića, odnosno njegova disertacija *Razvoj duhovnog života u Bosni pod utjecajem turske vladavine*

koja, prenoseći doživljaje putopisca Bartolomeja Georgijevića, daje ponešto subjektivniju sliku devširme, u isto vrijeme iznoseći niz faktografskih podataka o devširmi. Navedena djela, uz djelo Noela Malcolma *Povijest Bosne* te niz članaka domaćih i stranih autora koji se bave ovom tematikom, omogućuju ponešto dublji uvid u kompleksan okvir devširme, prateći širinu tog pojma, uzimajući u obzir činjenice kao i narodnu stereotipizaciju nastalu kao posljedica dugotrajne osmanske vladavine nad Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom.

2. Obilježja devširme u Osmanskom Carstvu

2.1. Način prikupljanja devširme

Pojam devširma potječe od turske riječi *devširmek* koja označava sakupljanje, odnosno sabiranje, dok kao termin u osmanskoj povijesti označava regrutaciju kršćanskih dječaka u vojne svrhe.³ Kao što je već navedeno, začetak devširme vidi se u korištenju jedne petine ratnih zarobljenika prilikom stvaranja nove vojske, odnosno janjičara, za vrijeme sultana Murata I., da bi se zatim proširio na prikupljanje djece od osmanskih podanika, prvotno u Rumeliji i to od Albanije i Grčke, sve do Srbije i Bosne i Hercegovine, a zatim i u Anadoliji.⁴ Devširma se provodila među kršćanskom populacijom, najčešće na selima, te je bila jedini način popunjavanja janjičarskog korpusa sve do promjena u 16. stoljeću kada su janjičarima mogli pristupiti i sinovi bivših janjičara te muslimanski dragovoljci.⁵ Međutim, ono što je vrlo zanimljivo, posebice za ovaj rad, jest činjenica da su pojedini narodi tražili dozvolu sultana kako bi i njihova djeca bila prikupljena devširmom. Među tim narodima nalaze se i Bošnjaci koji su od Mehmeda II. zatražili uključivanje bosanske djece u devširmu, što se može protumačiti težnjom za oslobođanjem od pojedinih poreza i nameta.⁶ Osim toga, izvori iz prve polovice 17. stoljeća prikazuju podatke o prikupljanju bosanskih i albanskih dječaka samo uz uvjet da oni pristupe dobrovoljno.⁷

Regrutacija dječaka odvijala se prema strogim propisima te se provodila uz dugotrajne procedure provjere i razmatranja djece. Iako o samom procesu devširme postoje različiti zapisi proturječnih tvrdnji što uključuje i neslaganje o učestalosti provođenja devširme, općenito se može zaključiti kako se devširma provodila svakih 3 do 7 godina, varirajući ovisno o potrebama osmanske vojske i administrativnog aparata. Prikupljanje dječaka u početku su vršili lokalni namjesnici poput sandžakbega ili beglerbega, međutim zbog njihove sklonosti mitu, njihovu ulogu preuzeli su janjičari, točnije *devširme memürü*, službenik čija je zadaća bila pratiti uputstva iz fermana o broju djece koju treba prikupiti, što je najčešće uključivalo odvođenje jednog dječaka na 40 domaćinstava u kadiluku. *Devširme memürü* je sa svojom pratnjom obilazio sela gdje je naređivao okupljanje djece i njihovih očeva na određenom mjestu, pri čemu se

³ Kovačević, 1972, 203.

⁴ Matkovski, 1964, 276.

⁵ Pavić, 2014, 58.

⁶ Yilmaz, 2009, 122.

⁷ Matkovski, 1964, 276.

zahtijevala prisutnost župnika koji je imao pristup knjigama rođenih i krštenih, a u kojima su bili popisani svi dječaci pojedinog mjesta.⁸ Kao i učestalost prikupljanja devširme, raspon godina unutar kojih su dječaci odvođeni također je varirao prema izvorima. Naime, pojedini povjesničari ističu kako je najučestalija regrutacija dječaka bila u dobi od 7 do 14 godina, pri čemu bi se raspon mogao proširiti i do osamnaeste godine. Međutim, prikupljanje mladića stariji od 18 bilo je tek iznimno te se o njemu može govoriti u kasnijem razdoblju carstva, pri čemu su potrebe vojske nadmašivale potrebu za odgojem odanih podanika učenih osmanskoj kulturi.⁹ Svi bi okupljeni dječaci bili podvrgnuti fizičkom pregledu, pri čemu bi diskvalificirani bili svi oni koji su imali fizičku manu, koji su odudarali od prosjeka po mjerilima visine ili tjelesne mase te dječaci koji su naoko bili neugledni ili lošeg fizičkog izgleda. Birani su oni koji su prema svojim tjelesnim karakteristikama mogli izrasti u snažne i odane vojnike, korisne sultanu.

Selekcija dječaka uključivala je niz karakteristika i elemenata koje su dječaci morali ispuniti kako bi bili regrutirani. Naime, birani su dječaci uglednog podrijetla, dobro odgojeni te nesebični, pri čemu je bilo zabranjeno regrutiranje siročadi za koju su smatrali da se neće uklopiti u janjičarski korpus obilježen bratskom solidarnošću, zbog etikete pohlepnosti.¹⁰ Pošteđeni su bili sinovi jedinci, ostavljeni za pomaganje u obradi zemlje, te dječaci koji su se posvetili zanatstvu ili trgovini. Razlog za to nalazi se u vjerovanju da su takvi dječaci već naučeni na gradski život te da se kao takvi neće u potpunosti posvetiti vojničkom pozivu i službi sultanu.¹¹ Osim toga, nisu se uzimali dječaci koji su već bili obrezani te koji su zasnovali bračni odnos, što će biti dodatno pojašnjeno u idućem poglavlju. Određeni su dječaci nakon selekcije bili podijeljeni u nekoliko grupa te su se u pratnji janjičara zaputili prema Istanbulu gdje je vršena dodatna podjela ovisno o njihovim sposobnostima, ali i početak prijelaza u njihov novi život, praćen obrezivanjem, prelaskom na islam te promjenom imena čime je u potpunosti izvršena promjena njihova identiteta.

⁸ Matkovski, 1964, 278.

⁹ Kovačević, 1972, 204.

¹⁰ Yilmaz, 2009, 122.

¹¹ Kicikis, 1994, 59.

2.2. Dobrovoljan pristup ili prisilna regrutacija?

U tradiciji naroda koji su dio svoje povijesti proveli pod Osmanskim Carstvom često prevladava stav o prisilnoj regrutaciji dječaka i nasilnom provođenju devširme. Razlog za to nalazi se u nezadovoljstvu osmanskim vladavinom, a posebno je istaknut u jugoistočnoj Europi gdje su se kroz književna djela te pisane i usmene narodne pjesme prenosile strahote porobljavanja dječaka. S obzirom na netrpeljivost prema sustavu devširme te strah koji su sijali janjičari, osmanski podanici koristili su se raznim metodama kako bi izbjegli odvođenje djece. Kao prvi korak u suprotstavljanju devširmi nalazi se već spomenuto potkupljivanje vodećih lica lokalne uprave. Naime, ferman iz 1621. godine opominje subaše i kadije da se ne protive prikupljanju djece te da ih ne skrivaju na vlastitim posjedima i kućama, što dokazuje činjenicu da su lokalni moćnici sudjelovali u zaštiti pojedinih sela, vođeni vlastitim koristoljubljem.¹² Vodeći se takvom logikom, moguće je zaključiti kako je novac igrao veliku ulogu u zaštiti djece. Bogataši su, ne isključujući u potpunosti i siromašne slojeve, mogli otkupiti svoje dijete dajući mito *devširme memürü* koji bi ponekad, unatoč gotovu novcu i darovima, ipak odveo dječaka koji je trebao biti otplaćen. Osim toga, moguće je govoriti i o potkupljivanju roditelja pojedinog dječaka koji bi se zatim obvezao poći s Osmanlijama, tako štiteći ostalu djecu. Koristio se i bijeg djece, ali i cijelih obitelji u vrijeme kada su janjičari obilazili ejalete u potrazi za novim regrutima. Općenito se može govoriti o bježanju u okolne šume te skrivanju u planinama i špiljama, no također postoje podaci i o prelasku granica Osmanskog Carstva u graničnim sandžacima. Skrivanje djece izazivalo je osjećaj solidarnosti te su tako muslimanske obitelji pristajale na prikrivanje dječaka, iz čiste dobrote ili čiste koristi, pri čemu su dječake koristili kao besplatnu radnu snagu na vlastitim posjedima.¹³ Prilikom spašavanja djece ljudi su posezali i za tetoviranjem križeva na čelo i ruke, no u praksi se ta metoda više koristila među djevojkama, a ne dječacima koji su odvođeni devširmom, te sakaćenjem, koje se ipak događalo u rijetkim situacijama zbog čega se neće dalje elaborirati.¹⁴

Kao jedan od dominantnih načina sprječavanja regrutiranja dječaka koristila se rana ženidba. Naravno, ovakva praksa nije se mogla upotrebljavati kada su dječaci bili u dobi od 7 ili 8 godina, međutim često se koristila između 14. i 18. godine. Ovakva situacija mogla se vrlo lako objasniti i prikazati legitimnom pred vlastima zbog

¹² Matkovski, 1964, 283.

¹³ Isto, 283.

¹⁴ Isto, 285.

činjenice da su se brakovi u seoskim zajednicama sklapali u vrlo ranoj dobi.¹⁵ Efikasnost ovog fenomena je neupitna zbog poštovanja koje je brak kao sveta zajednica imao među Osmanlijama, međutim valja uzeti u obzir i situacije u kojima je brak, baš poput mita, novca i poklona, zanemaren, a dijete odvedeno u Istanbul. Kao posljednja obrana koristio se fizički obračun s janjičarima, pri čemu su se pojedinci ili cijela naselja suprotstavljali odvođenju dječaka. Pobunjenici su nakon takvih ispada, bježeći od strogih kazni, morali napustiti svoja sela i okrenuti se hajdučkom životu. Protivljenje provođenju devširme i svaki oblik njezina sprječavanja strogo je kažnjavan od strane janjičara. Skrivanje dječaka i broja djece u obiteljima kažnjavao se vješanjem, dok su se brutalne i nasilne metode koristile protiv oružanih ustanika i prebjega koji su se skrivali po šumama, pokušavajući zaštititi djecu od krvoločnih Osmanlija.¹⁶

Međutim, unatoč široko rasprostranjenom mržnji prema devširmi, moguće je uočiti i pozitivan te optimističan pogled na posljedice koje takav život može donijeti, a koji je najočitiiji među siromašnim seljaštvom, rajom koja je u devširmi vidjela priliku za bolji život. Naime, svjesni kako će djeca odvedena devširmom završiti u središtu Osmanskog Carstva s pristupom obrazovanju i treningu koji će od njih stvoriti sposobne ljude, pojedini roditelji su ne samo odbili vršiti otpor prikupljanju devširme, već su i dobrovoljno nudili svoje dječake u ruke janjičara. Ekonomski pogled omogućavao im je da u takvoj situaciji straha i bojazni pronađu pozitivan aspekt koji će dječacima omogućiti bolji život od onoga koji bi proveli na selu.¹⁷ Uzimajući u obzir činjenicu da su upravo ti dječaci zauzeli neke od najvažnijih vojnih i administrativnih pozicija u carstvu, lako je uvidjeti razloge za dobrovoljno djelovanje roditelja. Osim toga, visoka funkcija tih dječaka odrazila bi se povratno i na živote njihovih roditelja te cjelokupne zajednice, jer postoje situacije koje dokazuju djelovanje moćnika na područje mjesta podrijetla. Naime, unatoč uvriježenom mišljenju o potpunom zaboravljanju osobne povijesti i identiteta kod dječaka koji su odvedeni devširmom, postoje zapisi koji tvrde upravo suprotno. Ukoliko odanost sultanu nije bila upitna, janjičarima je bilo dopušteno održavati vezu s osobama iz svog prijašnjeg života, pa tako pojedini janjičari još uvijek govore materinim jezikom te se povezuju s ostalim pripadnicima svog odreda na temelju zajedničke pripadnosti određenoj kulturi.¹⁸ Moguće je zaključiti kako pogled na

¹⁵ Kicikis, 1994, 59.

¹⁶ Matkovski, 1964, 285.

¹⁷ Veinstein, 2013, 124.

¹⁸ Yilmaz, 2009, 128.

devširmu nije tako jednostran i jednostavan kao što općenita javnost smatra. Ne postoji podjela na crno i bijelo, jer je pojam devširme zapletena mreža koju treba sagledati iz više dimenzija, zanemarujući zamagljenost tradicijom i predajom potlačenih naroda.

2.3. Važnost devširme za društveno-političku strukturu Carstva

Devširma kao sustav, iako poznata i među drugim narodima, ustoličena je kao karakteristična pojava Osmanskog Carstva. Njezin uspon od 14. stoljeća do dekadencije i konačnog ukidanja početkom 18. stoljeća, označio je važnu etapu u razvoju i širenju carstva. Premda se na devširmu gleda kao na nehumanu i brutalnu praksu krađe dječaka, u osmanskoj svijesti devširma se može sagledati kao povlašten čin, pa čak i milosrđe. Naime, manjak suosjećanja prema dječacima, pa i njihovim roditeljima, ne može se promatrati kao ljudska zloba ili manjak moralnosti, već kao svijest o devširmi kao jednoj od stepenica prema vertikalnom usponu na društvenoj ljestvici. S obzirom na činjenicu da su se devširmom uzimali dječaci najboljih fizičkih i intelektualnih karakteristika, može se zaključiti kako je njihova uloga bila osigurati visoke pozicije na kojima će služiti sultanu i državi. Odanost, koja je bila temelj njihova odnosa sa sultanom, činila ih je savršenim službenicima, dok su asimilacijski aspekti njihova uspona omogućili sultanu sastavljanje snažne mreže vladajućih slojeva i vojnih trupa koje su mu, u svom statusu robova, u potpunosti podređene. Iako se smatra kako je cilj korištenja devširme i stvaranje moćnika od odvedenih dječaka bio infiltracija među podređene narode, veća je vjerojatnost kako su se upravo ti moćnici koristili u borbi protiv muslimanske aristokracije. Dvorski paževi dovedeni devširmom svoj uspon su mogli zahvaliti jedino sultanu, zbog čega su činili bolji temelj za izgradnju dvorske strukture. Potvrda za to može se pronaći u činjenici održavanja kontakta s obiteljima te poznavanje materinjeg jezika, među kojima je Mehmed paša Sokolović samo jedan od ključnih primjera.¹⁹ Devširma je osiguravala redovan priljev mladih snaga te sigurnu strukturu društva, zbog čega je njezina važnost neizmjenjiva. Slabljenje moći sultana, započeto već za vrijeme vladavine žena, opadanje gospodarske i privredne moći te gubitak monopola na svjetskom tržištu nose sporednu ulogu, jer se, iz gore navedenih razloga, opadanje važnosti devširme i u konačnici njezino ukidanje može sagledati kao jedan od ključnih elemenata dekadencije cjelokupnog carstva.²⁰

¹⁹ Povijest 8, 2008, 359.

²⁰ Matkovski, 1964, 273.

3. Pristup proučavanju devširme u suvremenoj historiografiji

3.1. Analiza monografija

Sam pojam i institucija devširme nisu znatno obrađeni u suvremenoj hrvatskoj i bosanskoj historiografiji, što je vidljivo u zaista šturom prikazu načina provođenja devširme te njezinom cjelokupnom utjecaju na Osmansko Carstvo. Moguć razlog za to je nedovoljno poznavanje konkretne situacije na ovim područjima, pri čemu se velik broj saznanja o devširmi temelji na usmenim predajama i narodnim epovima. Osim toga, pitanje devširme na prostoru Hrvatske te Bosne i Hercegovine može se smatrati relativno kontroverznim pitanjem kao posljedica subjektivnih stavova o osmanskoj vladavini te njihovom odnosu prema domaćem stanovništvu. Shodno tome, nesigurnost povijesnih izvora te široko uvriježeno mišljenje o brutalnosti osmanske vlasti čak i danas dovode do niza rasprava i neutemeljenih optužbi, pri čemu se razdoblje osmanske vlasti, posebice nad Srbijom, pokušava prikazati kao razdoblje brutalnih i nehumanih odnosa.

Prikaz devširme u hrvatskim i bosanskim monografijama odaje objektivnan prikaz proučavanog fenomena, pri čemu autori ističu definicije samog pojma, početak prikupljanja devširme te ponegdje i njezin vremenski razvoj. Činjenični prikaz devširme ne ostavlja puno prostora za subjektiviziranje te iako se većina povjesničara ograničava na prikazivanje konkretnih podataka, među pojedincima se mogu pronaći i elementi utjecaja nekritičkih mišljenja. Utemeljenje devširme pripisuje se sultanu Muratu I., pri čemu Milorad Pavić u svome djelu *Jugoistočna Europa pod osmanskom vlašću: od pada Carigrada do Svištovskog mira* prikazuje ponešto detaljniji povijesni razvoj devširme, ističući uključivanje sinova bivših janjičara te muslimanskih dragovoljaca u janjičarski sastava tijekom 16. stoljeća, što dovodi do dekadencije devširme i njezina konačnog ukidanja početkom 18. stoljeća.²¹ Takav detaljan kronološki slijed razvoja devširme ipak se može zahvaliti činjenica da je ova monografija u prvom redu namijenjena studentima povijesti, zbog čega dublje ulazi u problematiku od ostalih prikazanih knjiga. S druge strane, Imamović se u knjizi *Historija Bošnjaka* tek površno dotiče nastanka devširme, ističući organizaciju janjičarskog korpusa sredinom 14. stoljeća te prikazujući samo podrijetlo riječi, objašnjeno na početku ovog rada.²² Nadovezujući se na to, Matuz u djelu *Osmansko Carstvo* zaključuje kako se začetak

²¹ Pavić, 2014, 58.

²² Imamović, 1998, 130-131.

devširme nalazi u potrebi proširenja vojnih odreda zbog čega je došlo do regrutiranja dječaka, odnosno kršćanskih seoskih podanika Osmanskog Carstva.²³

Glavno slaganje među povjesničarima može se uvidjeti u proučavanju učestalosti prikupljanja devširme, pri čemu svi analizirani autori ističu razmak od 4 do 5 godina između svake devširme, napominjući vojnu potrebu kao temeljnu odrednicu njezina provođenja. Regrutacija kršćanskih dječaka jedna je od najvažnijih odrednica kojom autori karakteriziraju devširmu, međutim nitko se osim Nenada Moaćanina i njegove knjige *Turska Hrvatska* ne dotiče detaljnijeg prikaza dječaka. Naime, autor ističe kako su dječaci morali biti pripadnici uglednih obitelji, dobrog fizičkog izgleda, pri čemu se nisu regrutirali zanatlije, oženjeni te siročad, što je u skladu s prethodno navedenim podacima o zahtjevima devširme. Moaćanin ovdje napominje kako su, bez obzira na racionalne kriterije, prilikom odabira dječaka ipak prevladavale predrasude vidljive i u traženim predispozicijama.²⁴ Osim toga, u prikupljanje devširme također su bili uključeni i pojedini muslimani, pri čemu Moaćanin ističe kako je to bilo karakteristično posebice za Bosnu, dok Imamović o tome govori kao o povlastici koja je zatekla bosansko stanovništvo.

Nadalje, Imamović, uz Malcolma i njegovu monografiju *Povijest Bosne*, ističe daljnji razvoj dječaka, naglašavajući selekcije koje su se vršile dovođenjem mladih snaga u Istanbul, pri čemu bi se vršila podjela prema tjelesnim i intelektualnim sposobnostima. Dio dječaka postao bi članom janjičarskog korpusa, dok bi dio njih započeo svoj uspon na ljestvici postajući sultanova posluga ili službenici visokog ranga.²⁵ Važno je za istaknuti kako je u prikazu devširme važno proučavati ovaj fenomen iz različitih perspektiva kako bi se proučile sve negativne strane, ali i blagodati naoko zvjerskog čina, što čine autori poput Malcolma i Matuza. Naime, obojica autora napominju kako se na devširmu ne može gledati kao na jednostrani čin otimanja djece s težnjom iskorištavanja njihova puna potencijala, pri čemu se u potpunosti briše njihov identitet. Imamović se nadovezuje na takav zaključak, ističući kako se u kršćanskoj tradiciji devširma primarno smatra „ozloglašenom i oplakivanom“ praksom, zbog čega se i uvriježio naziv „danak u krvi“.²⁶ Takav pogled je zasigurno samo jedna strana vrlo kompleksne priče, jer zanemaruje važnu pretpostavku fenomena devširme, a to je

²³ Matuz, 1992, 41.

²⁴ Moaćanin, 1999, 50.

²⁵ Imamović, 1998, 131.

²⁶ Isto, 131.

društveni uspon. Ono što se ne smije ignorirati jest mogućnost uspjeha prezentirana siromašnoj djeci koja u osmanskome meritokratskom društvu mogu dosegnuti vrhunac vlastita uspjeha na visokim pozicijama osmanskog dvora.²⁷ Preuzimanje uloge paše ili jednog od vezira nije značio samo osobni uspjeh, već je također bio direktno povezan s obiteljima dječaka s kojima su moćnici, kao što je već ranije naglašeno, uspješno održavali kontakte i veze. Utjecaj moćnih obitelji koje su širile svoje ovlasti i na zemlju podrijetla, poput obitelji Sokolović (*Sokollu*), ali i velik broj dječaka dovedenih devširmom s područja jugoistočne Europe, za posljedicu su imali osnaživanje „slavenskog“ jezika u Istanbulu koji se smatrao jezikom janjičara, a koji je zauzeo mjesto odmah iza turskog i arapskog jezika 1595. godine.²⁸

Ponešto subjektivnije gledište na cjelokupni fenomen devširme može se naći kod Ive Andrića, u disertaciji *Razvoj duhovnog života u Bosni pod utjecajem turske vladavine*, koji prenoseći zapise putnika Bartolomeja Georgijevića ističe otimanje najbolje djece, opisujući njihovo asimiliranje osmanskoj kulturi i vjeri, pri čemu u kasnijim susretima sa svojim obiteljima ne pokazuju znakove prepoznavanja, u potpunosti se okrećući protiv kršćanstva, nasilno se boreći protiv njega. Također se ističu metode borbe protiv devširme te već poznati načini regrutiranja, no ono što je važno za istaknuti jest nesigurnost i rascjepkanost koje nastaju kao posljedica uspješne prilagodbe mladića na novi život i njihov uspjeh u osmanskome društvu, a koje dovode do promjene mišljenja o samom fenomenu devširme među njihovim sunarodnjacima.²⁹

Valja napomenuti kako sve navedene monografije pitanju devširme pristupaju kao sporednom aspektu osmanske vojne povijesti. Shodno tome, ne pridaju joj značaj kao samostalnom fenomenu, već o njoj govore kao o prijelaznom stadiju između dječaka i janjičara. Potkrjepa za to vidljiva je u razlici između opisa devširme i samog janjičarskog korpusa, pri čemu se veća važnost i veći obujam stranica posvećuje konstrukciji i organizaciji janjičara te opisima njihovih odreda i oružja. Velika se važnost pridaje i kronološkom razvoju korpusa te promjenama koje su nastale u kasnijim razdobljima carstva, pa sve do njihova ukidanja, na štetu dubljeg prikaza fenomena devširme. Osim toga, moguće je uočiti sličnost među prikazima devširme u hrvatskim i bosanskim te stranim monografijama, što ukazuje na činjenicu da je proces

²⁷ Matuz, 1992, 41.

²⁸ Malcolm, 1995, 62-63.

²⁹ Andrić, 2017, 64-67.

regrutiranja bio ujednačen fenomen, konzistentan u cijelom Carstvu, pri čemu su mu historiografi različitih zemalja pristupili na relativno sličan način.

3.2. Upotreba sintagme „danak u krvi“ u suvremenoj historiografiji

Danak u krvi često se promatra kao sinonim za devširmu te tako u svom opisu obuhvaća sve elemente konstruiranja devširme. Međutim, teško je govoriti o nastanku te sintagme jer postoji vrlo malo podataka o njezinu podrijetlu. Poznat i kao „dječji danak“ ili „krvavi danak“, danak u krvi može vući svoje podrijetlo s prostora jugoistočne Europe, odnosno Balkana, gdje su francuski putnici 16. i 17. stoljeća devširmu obilježili upravo tim imenom, zapisujući nevolje koje su zatekle roditelje regrutiranih dječaka.³⁰ Ova sintagma svoj naziv može zahvaliti negativnoj slici Osmanskog Carstva sačuvanoj u tradiciji balkanskih naroda, folkloru prenošenom usmenom predajom, u kojemu je izražena izrazita nesnošljivost, pa čak i mržnja, prema dvostoljetnoj vlasti te islamizaciji, za koju se često tvrdi da je bila nasilna i prisilna.³¹ To mračno razdoblje osmanske vladavine nad jugoistočnom Europom ostalo je utisnuto u kolektivnu svijest kao razdoblje otimanja i skrivanja dječaka, namjernog sakaćenja i dječjih brakova s namjerom spašavanja djece. S obzirom na to da je danak u krvi naziv koji je poznatiji te češće u upotrebi, pri čemu je razlog za to nepoznavanje osmanskog pojma među laicima, koristi se i u monografijama koje prikazuju povijest Osmanskog Carstva. Shodno tome, kao što je već navedeno, Imamović tvrdi kako se devširma ozloglašuje upotrebom termina danak u krvi.³² Ipak, bez obzira na učestalost korištenja i izjednačavanje danka u krvi s devširmom, danak u krvi je termin koji nosi subjektivno značenje, oblikovano pristranim uvidima i mišljenjima, te se stoga u proučavanju janjičarskog korpusa i povijesti njegova nastanka ipak treba koristiti pojam devširma kao adekvatan terminološki izraz.

³⁰ Matkovski, 1964, 275.

³¹ Radushev, 2008, 448.

³² Imamović, 1998, 131.

4. Prikaz devširme u školskim udžbenicima

4.1. Osmanlije u školskoj literaturi

Prikaz povijesnih zbivanja u školskim udžbenicima, priručnicima ili vježbenicama, bilo osnovnoškolskim ili srednjoškolskim, ovisi o nizu faktoru koji uvelike oblikuju opis zbilje svakodnevlja pojedinog povijesnog razdoblja. Udžbenička građa izvor je informacija i znanja za mlađe generacije koje se po prvi puta susreću s pojedinim fenomenima i njihovim značenjima te utjecajima koje imaju na tijek cjelokupne povijest, zbog čega je način njihova sastavljanja te prezentiranja tih informacija od krucijalne važnosti za razumijevanje povijesnih konstrukta. Međutim, problem koji se javlja prilikom sastavljanja udžbenika nalazi se u njihovoj duljini i opširnosti, ograničenoj na svega nekoliko stranica po lekciji. Uključivanje ključnih informacija te sažeti opisi fenomena poput nastanka primitivnih civilizacija ili vojnog, političkog i gospodarskog uspona pojedine države, ne mogu obuhvatiti kompleksnost cijele situacije, što kao posljedicu nosi manjkavost u razumijevanju povijesnih tokova kod učenika. Naravno, količina prikazanih relevantnih podataka ovisi i o razini učenja te je logično zaključiti kako će osnovnoškolski udžbenici biti ponešto manje opskrbljeni kompleksnih definicijama i pojmovima, za razliku od srednjoškolskih udžbenika, međutim u pitanju devširme situacija je obrnuta te će biti dodatno pojašnjena u sljedećem poglavlju. Osim toga, situacije prikazane u udžbenicima ipak najviše ovise o autorima, njihovim mogućnostima i sposobnostima, ali i općenitom stavu društva te kolektivnoj svijesti koje uvelike mogu oblikovati prikaz nekog naroda ili države.³³

Hrvatsku povijest pojedinih vremenskih razdoblja najviše su obilježili Osmansko Carstvo i Srbija kao najsnažniji susjedni narodi, zbog čega njihova povijest popunjava značajan broj lekcija, zasigurno više od ostalih naroda i njihove povijesti. Shodno tome, upravo se o tim narodima razvio najveći niz stereotipa unutar društva, a koji su preslikani i u školske udžbenike. Hrvatski školski udžbenici revidirani su i mijenjani ovisno o vladajućem političkom sustavu te iako među njima postoje razlike, prikaz Osmanlija ostao je relativno jednak unatoč promjenama. Naime, udžbenici 6. razreda osnovne i 2. razreda srednje škole uvode problematiku Osmanskog Carstva u nastavu povijesti, pri čemu su Osmanlije, odnosno Turci, prikazani kao brutalni osvajači, nasilnici i porobljivači čistog kršćanskog naroda, sila protiv koje se bore

³³ Agičić, 1998, 205.

Hrvati kao „predziđe kršćanstva“.³⁴ Na isti način ponuđen je prikaz osmanske vojne snage, od spahija i janjičara, do akindžija za koje se govori kako „žare i pale“ kršćanska naselja te ubijaju kršćansko stanovništvo.³⁵ Grubi i detaljni epiteti te slikoviti prikazi sukoba i nereda koji se pripisuju Osmanlijama, za cilj imaju stvaranje negativne slike o osmanskoj povijesti u učeničkoj svijesti. Dakako, ilustracije te opisi krvavi bitaka, poput Krbavske bitke 1493. godine gdje su osvajači Osmanlije pobili kremu hrvatskog plemstva, nose dozu hiperbolizacije koja se treba uzeti u obzir prilikom razmatranja tih povijesnih događaja.

Važno je istaknuti kako je niz opisa i prikaza Osmanlija kao „divljih, ljutih i okrutnih Turaka“ obilježen etnocentričnim pristupom od strane kršćanskih autora onog vremena, potaknut antiturskim i prokršćanskim uvjerenjima koje su htjeli proširiti među narod.³⁶ Najveći niz kritika o načinu prikaza Osmanlija u udžbenicima pridaje se Ivi Makeku, autoru koji je dugi niz godina sastavljao hrvatsku udžbeničku građu, a u koju je često uključivao naoko nepotrebne, pretjerano slikovite opise čiji je cilj bio „emocionalno djelovanje na učenike“.³⁷ Također, osim činjenice da se o Osmanlijama u udžbenicima govori isključivo unutar konteksta hrvatske nacionalne povijesti, a ne kao o samostalnom i razvijenom narodu, citati koji se često koriste u udžbeničkim navodima nemaju konkretan izvor zbog čega dolazi do miješanja faktografije i pripovjednih oblika naracije.³⁸ Zaključno govoreći, ovakvo prilaženje problematici osmanske vladavine na prostoru jugoistočne Europe obilježeno je jednostranošću te zanemarivanjem pozitivnijih i činjenično točnijih elemenata njihove vlasti, koji bi se trebali proučavati s pozicije kulturnog relativizma.

4.2. Analiza devširme u udžbenicima povijesti

Kao što je već navedeno, udžbenici povijesti donose prikaz osmanskog života, njihov politički i gospodarski razvoj, pa i vojnu povijest. Međutim, jedan od ključnih elemenata njihovog vojnog i administrativnog aparata, devširma, ne dobiva dovoljno prostora za kvalitetno objašnjenje, štoviše, u pojedinim se udžbenicima pojam devširme niti ne spominje. Raspon opisa, pa i sam način spominjanja devširme, ovisi od autora do autora te se ponegdje ona pojavljuje u sklopu teksta koji ukratko prikazuje vojnu

³⁴ Isto, 208.

³⁵ Agičić, 1998, 210.

³⁶ Agičić, 2011, 243.

³⁷ Isto, 245.

³⁸ Abadžić Navaey, 2009, 1-5.

strukturu Osmanskog Carstva, dok se u drugim udžbenicima pojavljuje kao popratni pojam jedne od brojnih ilustracija. Analiziranje cjelokupne osmanske povijest, pa shodno tome i devširme, u bosansko-hercegovačkim udžbenicima sadrži jednu dodatnu dimenziju koju valja uzeti u obzir, a to je činjenica da tri naroda u Bosni i Hercegovini imaju svoje različite udžbenike koji nose vlastita tumačenja navedenog fenomena. Naime, autor Ahmet Alibašić koji se bavio proučavanjem pristupa osmanskoj povijest u različitim udžbenicima unutar BIH, zaključio je kako najnegativnije stajalište o devširmi donose srpski udžbenici. Opisivanje devširme kao brutalne i nasilne prakse glavna je odlika njezina prikaza u ovim udžbenicima koji, prikazujući grafičke opise otimanja djece i paleža kojeg Osmanlije ostavljaju za sobom, utječu na već spomenutu emocionalnu dimenziju kod učenika. Nasuprot tome, bosansko-hercegovački autori imaju ponešto neutralniji pristup te problemu devširme pristupaju tako da ga opišu kao proces odvođenja kršćanskih dječaka u Istanbul, gdje mijenjaju svoj identitet i primaju naobrazbu uz pomoć koje imaju mogućnost napretka. Također se ističe molba Bošnjaka sultanu Mehmedu II. da njihova djeca budu uključena u proces devširme te mogućnost kontakta s obitelji i rodnim krajem. Shodno tome, autori hrvatskih udžbenika devširmi pristupaju na vrlo sličan način, zadržavajući neutralnost, govoreći o odvođenju kršćanskih dječaka u sklopu opisa janjičarskog korpusa.³⁹ Ovdje valja napomenuti kako svi od spomenutih udžbenika govore ili isključivo o danaku u krvi ili o tom pojmu kao istoiznačnici za devširmu.

Prilikom analize udžbenika povijesti u Hrvatskoj, autorica ovog rada proučila je 2 udžbenika za 6. razred osnovne škole i 3 udžbenika za 2. razred srednje škole, odnosno gimnazije. Značajno je za naglasiti kako osnovnoškolski udžbenici imaju više informacija o devširmi, a što je prikazano i u prethodno navedenom radu o bosansko-hercegovačkim udžbenicima, pri čemu dva od analiziranih srednjoškolskih udžbenika, *Svijet prije nas*, *Povijest 2* i *Zašto je povijest važna? 2*, ne spominju danak u krvi niti devširmu, fokusirajući se isključivo na osmanska osvajanja u kontekstu hrvatske nacionalne povijesti. Udžbenik *Koraci kroz vrijeme 2* o devširmi govori tek usputno, ističući kako su janjičari disciplinirani i odani vojnici, prikupljeni danakom u krvi.⁴⁰ Udžbenik *Povijest 6* pojam danak u krvi spominje u kontekstu opisa osmanskog administrativnog sustava i odnosa prema raji, ističući kako su osmanski vojnici svakih 5

³⁹ Alibašić, 2007, 61-62.

⁴⁰ Detling-Samardžija, 2015, 89.

godina odvodili kršćanske dječake i priključivali ih janjičarima. Osim toga, opis devširme, ali ne i korištenje tog pojma, spominje se još dva put u udžbeniku u kontekstu opisa sultanove garde sastavljene od otete, islamizirane djece te u definiciji janjičara koji su sastavljeni od „kršćanske djece koju su turske vlasti nasilno otele roditeljima i islamizirale“.⁴¹ Vrlo sličan opis sadrži udžbenik *Vremeplov 6* koji o danku u krvi govori kao o praksi koja se provodila između 13. i 17. stoljeća, pri čemu su odvođeni kršćanski dječaci starosti između 8 i 18 godina. Ono što ovaj udžbenik razlikuje od ostalih je činjenica da ima optimističniji pogled na devširmu, ističući obrazovanje i plaću visokog službenika kao elemente koji nadoknađuju odlazak od obitelji i promjenu vjere.⁴² Moguće je zaključiti kako su pristupi i opisi devširme u udžbenicima različiti te ovise o nizu faktora, poput autora i samog stava o devširmi unutar društva, što je u skladu s općenitim pristupom proučavanja Osmanlija i osmanske povijesti u Hrvatskoj i Bosni.

⁴¹ Budak-Mogorović Crljenko, 2010,164, 167-168.

⁴² Gambiraža Knez et al, 2020, 128.

5. Prikaz devširme u suvremenim književnim djelima

Povijesni su događaji danas česta inspiracija za književna djela, baš kao što je to bio slučaj i u prošlosti. Danak u krvi obilježio je prostor jugoistočne Europe za vrijeme osmanske vladavine zbog čega njegovo pojavljivanje u pisanim djelima narodnog podrijetla nije čudno, baš kao ni prisjećanje na njegovo postajanje u ponešto novijim djelima. Iako su na temu danka u krvi napisane brojne narodne pjesme, ali i niz protuturskih govora, u ovom će se radu istaknuti opis devširme u romanima *Na Drini ćuprija* Ive Andrića te *Ezan* autorice Ivane Šojat. Razlog za njihovo proučavanje nalazi se u kontradiktornosti njihova pristupa problemu devširme, pri čemu postoji velika razlika u shvaćanju samog fenomena.

5.1. Na Drini ćuprija

Roman *Na Drini ćuprija* jedno je od najpoznatijih i najznačajnijih djela Ive Andrića, a koje se bavi društvenom dinamikom Višegrada od početka 16. stoljeća, pa sve do 20. stoljeća, odnosno početka Prvog svjetskog rata. Gradnja mosta Mehmed-paše Sokolovića preko Drine, jedno je od ključnih zbivanja samog romana koje ima značajan utjecaj na život stanovnika kasabe. Andrić se u ovom djelu dotiče osmanske povijesti, pa tako i same devširme kojoj prilazi sa stajališta pesimizma i negativnog pogleda na cjelokupni fenomen, što nije čudo s obzirom na stav koji se proteže cijelim djelom, o okrutnim Osmanlijama i njihovim upitnim potezima prema raji, a koji se pronalazi i u njegovoj, već spomenutoj, disertaciji. Opis prikupljanja djece daje naslutiti potrebu za zdravom i naočitom muškom djecom, koja se odvede 6 godina nakon posljednje devširme, pri čemu se uviđa faktografska točnost prezentiranih podataka koja se očituje i u dobi dječaka, a koja prema Andriću varira između desete i petnaeste godine.⁴³ Osim toga, Andrić se dotiče i pokušaja obrane djece, ističući kako su pojedini roditelji pokušali prikazati djecu kao neuglednu siročad ili su „...sakatili rođenu djecu, sekući im po jedan prst na ruci.“⁴⁴ Međutim, ono što je zanimljivije i relevantnije u prikazu devširme jest opis stanja dječaka nakon njihova odvođenja te opis majki koje tuguju za oduzetom djecom. Naime, reakcija dječaka je, prema Andriću, različita te dok Osmanlije vode izabrane dječake prema Istanbulu, pojedini mirno prihvaćaju svoju sudbinu, možda i nesvjesni njezina toka, dok drugi plaču, od straha ili izbezumljenosti. Povorku janjičara i dječaka prate obitelji, posebice majke, koje plaču i mole sve dok iz

⁴³ Dragić, 2012, 130.

⁴⁴ Andrić, 1982, 41.

vida ne izgube svoju djecu. Pokušavajući uspostaviti posljednji kontakt, Andrić ističe kako su izvikivale njihova imena s ciljem pamćenja vlastita identiteta, bez obzira na to što će im to ime „...već kroz koji dan zauvek biti oduzeto.“⁴⁵ Prikaz izbezumljenih majki koje ne podliježu ni pod udarcima bičeva, urlajući za svojom djecom, a zatim zaostajući zbog umora, zasigurno je najsnažniji motiv koji opisuje odnos prema devširmi u ovom romanu te koji stavlja naglasak na emocionalnu težinu danka u krvi.

5.2. Ezan

Romani koji svoje uporište nalaze u konkretnim povijesnim činjenicama, čest su dio suvremene literature te stoga *Ezan* svojim sadržajem ne odudara od tipičnih povijesnih romana. *Ezan*, označavajući poziv na molitvu s minareta kojeg upućuje mujezin, roman je o životu i djelovanju dječaka Luke koji, odveden od strane janjičara devširmom, upoznaje novi svijet koji ga oblikuje u novu inačicu sebe.⁴⁶ Rođen u blizini Neretve, Luka zaboravlja izgled svoje majke i oca, međutim materinji jezik zauvijek mu ostaje dio doma koji zadržava uz sebe i uz pomoć kojega prepoznaje ljude sličnog podrijetla. Ipak, ključan podatak romana, relevantan za ovaj rad, nalazi se u opisu devširme koja se dogodila kada je Luka bio dječak od 7 ili 8 godina. Prisjećajući se svog djetinjstva u poroznim godinama starosti, Ibrahim koji je pod tim imenom proživio cijeli svoj vijek, zaključuje kako je njihova kuća bila četrdeseta u kadiluku i da nije bio sin jedinac, iako se ne sjeća lica svoje braće i sestara. Njegova majka nije se poslužila jednom od metoda zaštite djece pred dankom u krvi, nije ga sakrila niti zatajila njegovo postojanje, već ga je svojevolumno dala janjičarima, vjerujući u prosperitet koji ga čeka. Njezin pristanak, nada kako sinu pruža priliku za bolji život, najvidljiviji je u opisu njihova rastanka, pri čemu majka, brišući mu lice rukama označenim križevima, šapće „Bit će ti bolje“, uvjeravajući sebe, ali i malog Luku, u ispravnost takve odluke.⁴⁷

Shodno tome, upravo se ovdje uviđa glavna razlika u odnosu na Andrićev roman. Naime, autorica na devširmu baca svijetlo iz drugačije perspektive, ističući i stranu koja je često zanemarena, a koja je itekako ključna za proučavanje cjelokupnog fenomena. Dobrovoljnost i pristanak na danak u krvi, žrtva koju su pojedini roditelji stavili na svoja leđa odričući se svoje djece, bili su dio procesa prikupljanja devširme, iako se na taj aspekt u pojedinim krugovima gleda s nevjericom, pa čak i

⁴⁵ Andrić, 1982,42.

⁴⁶ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=42320>

⁴⁷ Šojat, 2018, 12.

negodovanjem. Dugo putovanje koje je uslijedilo nakon odvođenja dječaka gdje Šojat ističe strah i bojazan kod neke djece, promjena imena i obrezivanje, obilježili su Luku koji je shvaćao kako su i Turci koji ga vode nekad bili ono što on jest, a da će on postati upravo poput njih. „Razvodnjeni“ prikaz devširme koji se prikazuje u *Ezanu* izazvao je niz kritika upućenih prema romanu koje i autorica komentira u svom intervjuu, naglašavajući kako je za proučavanje devširme valja uzeti u obzir cjelokupnu sliku, a ne samo stav o bezdušnom otimanju djece od strane dušmana.⁴⁸ Ipak, višestoljetni jednosmjerni prikaz devširme kao mučne prakse, posljedica je nerazumijevanja te netrpeljivosti prema Osmanlijama, inzistiranja na krvavom sukobu i zanemarivanju utjecaja kojeg su osmanska te hrvatska i bosanska kultura imale međusobno jedna na drugu. Iako ni Andrićev prikaz, ali ni prikaz Ivane Šojat nisu krivi niti pogrešni, stvarna slika devširme nalazi se na granici njihovih suprotnosti, u prožimanju agresije i strpljivosti, nasilnog otimanja i dobrovoljnog pristanka, pri čemu je devširma sklop opreka koje ovise o vlastitoj ravnoteži.

⁴⁸<https://balkans.aljazeera.net teme/2018/12/14/ivana-sojat-neki-su-me- napadali-zbog-preblagog-prikaza-danka-u-krvi>

6. Zaključak

U ovom završnom radu proučavao se pojam devširme u okviru hrvatske i bosanske historiografije, pri čemu se analiziranjem interpretacije devširme u povijesnoj literaturi, udžbenicima i književnosti pokušala utvrditi poveznica, odnosno razlika među dominantnim percepcijama koje vladaju u društvu. S obzirom na činjenicu da je pojam devširme na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine obilježen nizom stereotipnih uvjerenja, u ovome je radu prikazano kako se unatoč prevladavanju jedne perspektive o nasilnoj devširmi kao brutalnoj i nehumanoj praksi, ipak mogu uočiti i situacije u kojoj se na devširmu gledalo kao na dobar i pametan izbor.

Kao što je u radu naznačeno, devširmu je pratio niz pravila prema kojima su prikupljeni kršćanski, a u kasnijem razdoblju carstva i muslimanski dječaci koji bi zatim proveli svoj život služeći sultanu kao janjičari ili dvorski službenici. Količina prikupljenih dječaka, kao i učestalost povoda devširme nisu bili striktno određeni, već su varirali po potrebi vojske i vojnih pohoda. Međutim, unatoč tome, dječaci su morali zadovoljavati niz strogih kriterija kako bi bili uzeti u obzir, pri čemu se nisu odvodili dječaci bez roditelja, sinovi jedinci, zanatlije niti dječaci koji su rano stupili u brak. Razlog za većinu ovih pravila nalazi se u vjerovanju kako se takvi dječaci neće moći prilagoditi na život u solidarnosti unutar janjičarskog korpusa s obzirom na to da su već upoznati s gradskim ili bračnim životom, zbog čega je neupitna odanost državi, sultanu, ali i braći suborcima nemoguća. Uzimajući to u obzir, moguće je zaključiti kako su se poželjne karakteristike sastojale od uglednog podrijetla, odnosno pripadnosti uglednoj obitelji, dobrog odgoja, fizičkog i mentalnog zdravlja te inteligencije, ali i privlačnog fizičkog izgleda koji je, unatoč očitoj površnosti takvog zahtjeva, ipak igrao veliku ulogu. Konstruirajući centralnu točku udarne vojne sile, devširma je omogućila brzu i efikasnu ekspanziju teritorija te je osim toga, popunila redove administrativnog aparata, pri čemu je velik broj dječaka društvenom mobilnošću stigao do najviših i najmoćnijih pozicija carstva.

Shodno navedenim podacima, prikaz devširme u hrvatskoj i bosanskoj historiografiji ne odudara od korektnog iznošenja činjenica, unatoč tome što se kod pojedinih autora spominje i općeprihvaćeno uvjerenje u destruktivan karakter devširme, no kroz upitan i raspravljajući pogled takvih stavova. Osim toga, prikaz devširme koji nude domaće historiografije u skladu je sa stranim monografijama, s kojima se u radu činila usporedba. Ponešto drugačiju sliku ipak donose udžbenici koji, ukoliko uopće

obrađuju pitanje devširme, o njoj govore vrlo kratko bez detaljnijeg opisa i razmatranja navedenog fenomena, što može dovesti do nerazumijevanja i širenja stereotipa o osmanskoj kulturi te njihovom utjecaju na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Udžbenici koji se koriste u redovitoj nastavi u Republici Hrvatskoj, devširmi pristupaju na nešto neutralniji način, za razliku od udžbenika korištenih u Bosni i Hercegovini, čija je konstrukcija primarno oblikovana nacionalnom pripadnošću. Koristeći se ilustracijama i citatima iz povijesnih djela koje donose opise osmanskih djelovanja, posebice u bitkama, djeluje se na širenje i daljnje potvrđivanje negativne slike Osmanskog Carstva. Što se tiče književnih djela, njihov prikaz devširme, kao i kod udžbenika, uvelike ovisi o nacionalnom kontekstu unutar kojeg se konstruira stav prema Osmanlijama te shodno tome, svemu osmanskome. Uzimajući to u obzir, rad je prikazao dualnost stajališta prikazanih u romanima *Na Drini ćuprija* i *Ezan* koji variraju od izrazito brutalnih prikaza osmanskih nedjela nad rajom, što uključuje otimanje nevine djece, do ponešto blažeg prikaza koji u obzir uzima i dobrovoljan pristup devširmi koji otvara mogućnost za uspješnu vertikalnu društvenu mobilnost.

Zaključno govoreći, pitanje devširme je tema kojoj su još uvijek otvorena brojna vrata, posebice u hrvatskoj i bosanskoj historiografiji, a koje unatoč isticanju povijesnih činjenica imaju težak položaj u borbi protiv stoljećima građenih mišljenja utkanih u kolektivnu svijest, a koji se mogu smatrati zadatkom za buduće povjesničare te buduća istraživanja.

7. Sažetak

Pojam devširme u hrvatskoj i bosanskoj historiografiji

U ovom se završnom radu prikazuje odnos prema devširmi unutar hrvatske i bosanske historiografije, usput ističući i općeniti stav prema osmanskoj kulturi. Početna poglavlja iznose općenite značajke devširme, od potrebnih predispozicija dječaka do tehničkih elemenata cjelokupnog procesa, pri čemu se uviđa važnost devširme za održavanje i razvoj osmanske vojne i administrativne strukture. Sljedeća poglavlja iznose pristup devširmi u historiografijama hrvatskih i bosanskohercegovačkih autora uz element usporedbe s monografijama stranih autora, uz što se također razmatra i sintagma „danak u krvi“ kao općeprihvaćeni sinonim za devširnu. Stereotipi koji okružuju devširnu razmatraju se kroz njezin prikaz u udžbeničkoj građi osnovnih i srednjih škola koja se koristi u redovitoj nastavi u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini. Uzimajući u obzir velik broj udžbenika čiji autori imaju različit pristup problemu devširme, uočava se dualnost stavova koji okružuju devširnu, a koji su itekako vidljivi i u književnim djelima. U radu je izvršena analiza prikaza devširme i stava prema Osmanlijama u romanima *Na Drini ćuprija* Ive Andrića i *Ezan* Ivane Šojat, koji pružaju direktan uvid u spomenutu dualnost stavova. Zaključno govoreći, rad je iznio niz nalaza, od povijesnih činjenica do gledišta istaknutih u društvu, pri čemu se naglasak stavlja na konkretne podatke kako bi se postigla ravnoteža u odnosu na subjektivna stajališta, nastala kao posljedica duge osmanske vladavine nad teritorijem Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: devširma, danak u krvi, Osmansko Carstvo, *Na Drini ćuprija*, *Ezan*, udžbenici povijesti, hrvatska historiografija, bosanska historiografija.

8. Summary

The term devshirme in Croatian and Bosnian historiography

This paper reveals the attitude towards devshirme within Croatian and Bosnian historiography, while emphasizing the general attitude towards Ottoman culture. The opening chapters outline the general features of devshirme, from the necessary predispositions of the boys to the technical elements of the whole process, as it recognizes the importance of devshirme for the maintenance and development of the Ottoman military and administrative structure. The following chapters present the approach to devshirme in the historiographies of Croatian and Bosnian authors comparing them to the monographs of the foreign authors, including the analysis of the phrase "blood tax" which is considered a generally accepted synonym for devshirme. The stereotypes surrounding devshirme are questioned through its presentation in the textbooks of primary and secondary schools used in Croatia and Bosnia and Herzegovina. Taking into account the large number of textbooks whose authors have different approaches to the problem of devshirme, a duality of attitudes surrounding devshirme can be noticed, which are highly visible in literary works as well. The paper analyzes the representation of devshirme and the stance towards the Ottomans in the novels *Na Drini ćuprija* by Ivo Andrić and *Ezan* by Ivana Šojat, which provide a direct insight into the mentioned duality of attitudes. In conclusion, the paper presents a number of findings, from historical facts to views highlighted in society, with an emphasis on concrete data, in order to achieve a balance towards subjective views which are result of a long lasting Ottoman rule over Croatia and Bosnia and Herzegovina.

Key words: devshirme, blood tax, Ottoman Empire, *Na Drini ćuprija*, *Ezan*, history textbooks, croatian historiography, bosnian historiography.

9. Literatura

- A. Abadžić Navaey, 2009, Predožbe o Turcima u hrvatskoj kulturi, *Predavanje u organizaciji Hrvatsko turskog društva prijateljstva Rijeka*, Rijeka, 2009.
- D. Agičić, 1998, Slika naroda jugoistočne Europe u hrvatskim udžbenicima povijesti za osnovnu školu, *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, god. 31, broj 1, Zagreb, 1998, str. 205-215.
- D. Agičić, 2011, Tko su za nas Turci/Osmanlije? Ili kako su predstavljeni u hrvatskim udžbenicima povijesti i sintezama/pregledima hrvatske povijesti, *Slavia Meridionalis*, 11, Varšava, 2011, str. 241-251.
- A. Alibašić, 2007, Imidž Osmanlija u historijskim udžbenicima u Bosni i Hercegovini, *Novi Muallim*, god. 8, broj 32, Sarajevo, 2007, str. 55-64.
- I. Andrić, 1982, Na Drini ćuprija, Sarajevo: IRO „Veselin Masleša“, 1982.
- I. Andrić, 2017, Razvoj duhovnog života u Bosni pod utjecajem turske vladavine, Zagreb: AGM, 2017.
- M. Dragić, 2012, Danak u krvi u romanu Na Drini ćuprija i u suvremenome pripovijedanju, *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, god. 7, broj 8, Mostar, 2012, str. 123-139.
- M. Imamović, 1998, Historija Bošnjaka, Sarajevo: Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“, 1998.
- D. Kicikis, 1994, Osmanlijsko carstvo, Beograd: XX vek, 1994.
- E. Kovačević, 1972, Jedan dokument o devširmi, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 22-23, Sarajevo, 1972, str. 203-209.
- N. Malcolm, 1995, Povijest Bosne, Zagreb: Erasmus Gilda, 1995.
- A. Matkovski, 1964, Prilog pitanju devširme, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 14-15, Sarajevo, 1964, str. 273-309.
- J. Matuz, 1992, Osmansko Carstvo, Zagreb: Školska knjiga, 1992.
- N. Močanin, 1999, Turska Hrvatska, Zagreb: Matica Hrvatska, 1999.

M. Pavić, 2014, Jugoistočna Europa pod osmanskom vlašću: od pada Carigrada do Svištovskog mira, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2014.

E. Radushev, 2008, „Peasant“ Janissaries?, *Journal of Social History*, god. 42, broj 2, Oxford, 2008, str. 447-467.

S. Shaw, 2008, Zagreb, *Povijest 8: Humanizam i renesansa, doba otkrića*, Zagreb: Europapress holding, 2008, str. 338.

I. Šojat, 2018, Ezan, Zagreb: Fraktura, 2018.

G. Veinstein, 2013, On the Ottoman janissaries (fourteenth-nineteenth centuries), *Fighting for a Living: A Comparative Study of Military Labour 1500-2000*, Amsterdam: Amsterdam Univeristy press, 2013, str. 115-134.

G. Yilmaz, 2009, Becoming a devshirme: The training of conscripted children in the Ottoman Empire, *Children in slavery through the ages*, Ohio: Ohio University Press, 2009, str. 119-134.

9.1. Popis analiziranih udžbenika

N. Budak-M. Mogorović Crljenko, 2010, *Povijest 6*, Zagreb: Profil, 2010.

D. Detling-Z. Samardžija, 2015, *Koraci kroz vrijeme 2*, Zagreb: Školska knjiga, 2015.

A. Gambiraža Knez et al, 2020, *Vremeplov 6*, Zagreb: Profil Klett, 2020.

M. Glučina-V. Ristić-V. Turk Presečki, 2020, *Zašto je povijest važna? 2*, Zagreb: Profil Klett, 2020.

H. Gračanin-H. Petrić-M. Tomorad, 2020, *Svijet prije nas: Povijest 2*, Zagreb: Meridijani, 2020.

9.2. Internetski izvori

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=42320> (pristupljeno 23. 2. 2021).

<https://balkans.aljazeera.net teme/2018/12/14/ivana-sojat-neki-su-me-napadali-zbog-preblagog-prikaza-danka-u-krv> (pristupljeno 27.2.2021).